

بیج پیران لاهیجان

ولی جهانی

بہمکاری

معاونت قربانی

اداره کل استان گیلان

سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری کشور

اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری

استان گیلان

بهار ۱۳۹۳

فرصت کوتاه بود و سفر جانگاہ اما یکنه بود و هیچ کم نداشت

تقدیم به دکتر مجید پناد
روحش شاد یادش گرامی

سرشناسه	: جهانی، ولی -
عنوان و پدیدآور	: پنج پیران، میراث ماندگار / با همکاری محمدعلی قربانی؛ [برای] سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری کشور؛ اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان گیلان؛ ویراستار فرامرز طالبی.
مشخصات نشر	: رشت: فرهنگ ایلیا، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	: ۹۰ ص.: مصور، نقشه، نمودار: ۱۲x۱۲ س.
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۱۹۰-۳۴۵-۱
موضوع	: تپه‌ی پنج پیران -- حفاری‌ها (باستان‌شناسی).
موضوع	: تپه‌ی پنج پیران.
شناسه افزوده	: قربانی، محمدعلی، ۱۳۵۲-
شناسه افزوده	: سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری. اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان گیلان.
رده‌بندی کنگره	: DSR ۵۵/پ ۹ ج ۱۳۹۳
رده‌بندی دیویی	: ۹۵۵/۲۳۳۲۰۴۳
شماره کتابخانه ملی	: ۳۴۱۷۴۳۵

پنج پیران لاهیجان

ولی جهانی

Vali_jahani@yahoo.com

پشتالار: فرامرز طالپی

مجموعه آثار و کتب کاویان کاوش گیل

طراحی و گرافیک: ابوذر انصاری - برگردان به زبان انگلیسی: صمد علیون

عکاسی: ولی جهانی - طراحی و سولماز رئوف

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۳ - شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۶۴-۱۹۰-۳۴۵-۱

نشر فرهنگ ایلیا - رشت - خیابان آنتون

خیابان صفایی، خیابان حاتم - شماره ۴

تلفن: ۰۱۳۱ ۳۲۴۴۷۳۲-۳ - دوزنگار ۱۳۸۸ - ۳۱

www.nashreilia.ir

به سفارش: اداره‌ی کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری گیلان (با همکاری شهرداری لاهیجان)

نشانی: رشت، میدان گیل، رویه‌روی بیمارستان رسول اکرم

اداره‌ی کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری گیلان

پست الکترونیکی: info@gchto.ir

www.bastan_gilan.com

www.mirasgilan.ir

تلفن: ۰۱۳۱-۷۷۵۴۵۰۵ - نمابر: ۰۱۳۱-۷۷۵۸۵۳۹

کلیه‌ی حقوق برای اداره‌ی کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان گیلان محفوظ است.

فهرست

۸	پیشگفتار
۱۳	نیم نگاهی به لاهیجان
۱۷	روند شکل گیری شهر لاهیجان
۱۸	لاهیجان از متون تاریخی
۱۹	شرح سده‌ها از غربی از گذشته لاهیجان
۲۱	پنج پیران
۲۱	موقعیت جغرافیایی
۲۴	موقعیت زمین ریت شالی
۲۶	مشکلات کاوش در تپه‌های پنج پیران
۲۷	پیشینه‌ی پژوهش
۲۷	وجه تسمیه‌ی پنج پیران
۲۹	شرح خلاصه‌ای از کاوش تپه
۳۷	یافته‌های کاوش
۴۰	گون‌های قبور مکشوفه در پنج پیران
۴۸	تصاویر
۵۵	پیوست یک: بررسی و شناخت دو بنای تاریخی هم دوره با هم در لاهیجان
۷۲	پیوست دو: طرح بررسی شناسایی سنگ قبرها و کتیبه‌های تاریخی در لاهیجان
۷۵	پیوست سه: زمین شناسی لاهیجان
۷۹	پیوست چهار: آثار ثبت شده و شناسایی شده‌ی شهرستان لاهیجان
	تصاویر
۸۲	کتاب شناسی
	چکیده‌ی انگلیسی

سخن نخست

فرآیند پرشتاب جهانی شدن در چند دهه‌ی اخیر، بسترهایی مناسب و انگیزه‌هایی قوی برای پژوهشگران عرصه‌های مختلف از جمله جامعه‌شناسان، باستان‌شناسان، مردم‌شناسان و سایر محققینی که در این حوزه فعالیت می‌کنند، ایجاد نموده است. تا ابعاد گوناگون جهانی شدن را مورد بررسی قرار دهند. چرا که جهانی شدن به یک پدیده، نابودی هویت تاریخی، فرهنگی و اجتماعی است. از این رو فرهنگ‌ها و خرده فرهنگ‌های جوامع بشری پس از هر زمان دیگری در معرض خطرند و جوانان بیشتر از هر قشر دیگری در معرض این آسیب قرار دارند از این رو یک از وظایف ما اطلاع‌رسانی از ابعاد این فاجعه فرهنگی است.

استان گیلان، این سرزمین پهناور با شرایط اقلیمی و جغرافیایی خاص ویژه‌ی خود، نقش تعیین‌کننده‌ای در حفظ و نگهداری آثار تاریخی، معنوی فرهنگی داشته و دارد. یکی از آخرین تلاش‌های این سازمان، انجام مطالعات باستان-شناختی و ارزش‌گذاری در منطقه‌ی پنج پیران شهرستان لاهیجان، به سرپرستی ولی جهانی، با همکاری دکتر محمد علی قربانی و گروه مربوطه است.

به یقین در تهیه‌ی این اثر که حاصل کاوش و پژوهش بخشی از تاریخ درخشان شهرستان لاهیجان در تهیه‌ی پنج پیران است، بسیاری از شخصیت‌ها و چهره‌ها در گوار نقش اثرگذاری داشته‌اند که از جمله رهنمودهای بی‌دریغ حضرت آیت‌الله قربانی، نماینده‌ی محترم هیئت فقیه استان گیلان و امام جمعه‌ی رشت، و حمایت جناب آقای کیهان هاشمینیا استاندار محترم وقت گیلان، جناب آقای دکتر نجفی استاندار محترم گیلان، جناب آقای ندیمی نماینده‌ی محترم مردم شهرستان‌های لاهیجان و سیاهکل در مجلس شورای اسلامی، جناب آقای آقاجانزاده معاون محترم امور هماهنگی و عمرانی استانداری گیلان، جناب آقای کشاورز فرماندار وقت، جناب آقای علیزاده فرماندار کنونی لاهیجان، جناب آقای مهندس مریانی معاون محترم برنامه‌ریزی استانداری و جناب آقای کحالی شهردار محترم لاهیجان، به خاطر تمامی همکاری‌ها و همدلی‌ها و حسن توجه نامبردگان در انجام این طرح سپاسگزارم. از تلاش و کوشش توأم با صمیمیت جناب آقای ولی جهانی سرپرست هیأت باستان‌شناسی پنج پیران و گروهشان در انجام این پروژه زحماتی زیادی را متحمل شدند، تشکر و قدردانی می‌شود و برای همه‌ی این عزیزان، توفیق و سربلندی از خداوند تبارک و تعالی، آرزو مندم.

رضا علیزاده

مدیر کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری گیلان

یادداشت

میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری مناطق بومی ایران، ثروت ملی جامعه‌ی ایرانی و منبع بسیار غنی برای پژوهش‌های تاریخی، جامعه‌شناختی و مردم‌شناسی است. ضرورت شناخت پیشینه‌ی تمدن و فرهنگ استان، مبنای به‌علت عدم برخورد جدی با آن، در معرض فراموشی است. تلاش برای گردآوری و طبقه‌بندی اسناد میراث فرهنگی و صنایع دستی و گردشگری نیز معرفی همگانی چهره‌ی فرهنگی به‌عنوان پشتوانه‌ای کارآمد برای توسعه اجتماعی و اقتصادی بسیار ضروری است.

گردآوری، معرفی علمی و به‌کارگیری میراث در عرصه‌های گوناگون، ضمن این که توجه به این ثروت ملی و کوشش برای حفظ و رشد آن هم ضروری دارد، می‌تواند تا حدی از مشکلات پژوهشی راه، حل و نکاتی از ابهامات را در عرصه‌های مختلف روشن نماید و بستنی ماندگار برای درک تاریخی و تطبیقی این میراث، جهت مطالعه‌ی آیندگان و بسترسازی فرهنگی باشد.

پژوهش‌های باستان‌شناسی پنج پیران که به‌دستی ولی جهانی (رییس مرکز باستان‌شناسی اداره کل میراث گیلان) و با حمایت شهرداری و شورای اسلامی شهر لاهیجان انجام شد، منجر به کشف آثار فرهنگی تاریخی مربوط به این مرز و بوم گردید. بر اساس گزارش کارشناسان میراث فرهنگی در مدت زمان ۴۵ روز کاوش مذکور، بیش از ۴۰۰۰ نفر از این کاوش‌های باستان‌شناسی بازدید نمودند. این مسئله، حاکی از علاقه‌ی وافر مردم این مرز و بوم به میراث گذشتگان خود است که نیازمند برنامه‌ریزی‌های کلان در اجرای پروژه‌های فرهنگی می‌باشد.

از آنجایی که این تپه در مجاورت کمربندی عاقلیه به دانشگاه آزاد و خیابان کیانوسوی واقع شده است پتانسیل بسیار خوبی برای ایجاد سایت موزه را دارا می‌باشد. امید آن دارم با همکاری و همدلی مردم و مسئولین این کار تحقق یابد.

رضا کحالی

شهردار لاهیجان

پیشگفتار

براساس بررسی‌های باستان‌شناختی، سابقه تاریخی شهرستان لاهیجان به پیش از اسلام می‌رسد. قدیمی‌ترین اثر تاریخی این شهرستان، گورستان باستانی قبرستان لنگه در روستای چهلستون (هزاره‌ی اول ق-م)، قلعه‌ی دیزبن (قرن سوم و چهارم ه-ق) در روستای دیزبن و تپه پنج پیران است. کاوش اضطراری این تپه، نخستین کاوش‌های باستان‌شناسی دوره‌ی اسلامی بعد از ۱۱۰ سال در مناطق جلگه‌ای شرق گیلان است.

پنج پیران در بخش جنوب غربی شهرستان لاهیجان و در مجاورت خیابان نصیحت‌گزار، قرار دارد و حدود ۱/۵ متر از سطح زمین‌های اطراف بلندتر است. سطح تپه تماماً مسطح و پوشیده از گیاهان انبوه و درختان آزاد همراه با خارو خاشاک است. ۱۳ اصله از این درختان بلند قامت بر روی تپه موجر است و زیبایی خاصی را در فصول مختلف به این منطقه داده است. طرح احداث کمربندی در ضلع جنوبی شهر، از میدان عاقلیه به انشعاب از خیابان آزادی در دستور کار شهرداری لاهیجان قرار داشت. اجرای این طرح و تعریض جاده در محدوده‌ی کنار گذر خیابان نصیحت‌گزار، با برش بخشی از تپه پنج پیران و یا تخریب خانه‌های مردم امکان‌پذیر می‌شد.

از این رو در بهمن ماه ۱۳۹۱ به اتفاق فرماندار وقت شهرستان لاهیجان آقای مهندس آقاچان زاده، مدیر کل وقت میراث فرهنگی، آقای عزیزی، شهردار لاهیجان، آقای کهالی، معاون میراث فرهنگی، آقای خوان و کارشناسان میراث فرهنگی از این تپه بازدید به عمل آمد و همه‌ی جوانب در خصوص تعریض کمربندی مورد بررسی قرار گرفت. در نتیجه مقرر شد، کاوش اضطراری برای نجات بخشی ضلع جنوبی تپه به منظور بازگشایی جاده انجام شود. بعد از تأمین اسباب لازم از سوی شهرداری و اخذ مجوز گمانه زنی و کاوش اضطراری از پژوهشکده باستان‌شناسی سازمان، عملیات کاوش از اوایل بهمن ماه ۱۳۹۱ آغاز شد. به دلیل شرایط جوی گیلان و شدت بارندگی‌ها در اوایل بهار و همچنین شایعه کشف آثار قدیمی با ارزشی قابل توجه از همان ابتدای کار، موجب شد کنجکاوی برای صحت و سقم موضوع، بسیاری از مردم برای بازدید به این تپه روی آورند.

قبل از انجام کاوش اضطراری، متون تاریخی مربوط به دوره‌های مختلف مطالعه شد. متأسفانه در هیچ کدام از متون به این تپه تاریخی اشاره نشده است. حتی رابینو و دکتر ستوده نیز در آثار مکتوب ارزشمند خود، نامی از این تپه تاریخی نبرده‌اند. این امر نشانگر آن است که بخشی از تپه را احتمالاً مسجد یا بقعه، در محدوده گورستان تشکیل می‌داده است و از دوره صفویه به بعد

تخریب و به تلی از خاک تبدیل شده است. این تپه نزد مردم، مقدس بود. آن چه حائز اهمیت است، این محدوده دارای یک حلقه مفقوده تاریخی است که شناخت آن فقط با انجام کاوش های باستان شناسی امکان پذیر می شد.

بعد از انجام مطالعات کتابخانه ای تصمیم بر این شد که کاوش اضطراری ضلع جنوبی تپه فوق در شورای فنی اداره ی کل مورد بررسی قرار گیرد و سرانجام اعضای شورای فنی اداره ی کل (خانم دکتر مومنی، دکتر قلی نژاد، دکتر رهبر، مهندس مجابی و مهندس پورعلی) از این تپه بازدید و راهکارهایی جهت پیشبرد اهداف عالیه پروژه ارائه نمودند و پیشنهاد شد، بعد از کاوش های باستان شناسی، این تپه به عنوان سایت موزه سنگ مزار پنج پیران، مطرح شود. بعد از بازدید اعضای شورای فنی اداره ی کل و تهیه نقشه ی توپوگرافی تپه ترانشه ای به ابعاد 12×6 متر در ضلع جنوبی حفر شد و دور تا دور تپه فوق با داریست محصور و سقف موقتی با حلب روی ترانشه ایجاد گردید. در حین عملیات کاوش و به جهت این که بتوانیم اطلاعاتی بهینه و سودمندی جمع آوری شود و کاربری این تپه بعد از انجام کاوش های باستان شناختی مشخص گردد، از اساتید و پژوهشگران محترم استانی و کشوری دعوت گردید از این تپه بازدید و راهکارهای لازم را ارائه دهند. ابتدا حضرت آیت الله قربانی نماینده ی محترم ولی فقیه در استان گیلان و امام جمعه رشت از این تپه بازدید و پیشنهاداتی را جهت ساماندهی این تپه عنوان نموده و حمایت های لازم را در طول اجرای پروژه، معطوف داشتند و همچنین تاکید نمودند، ایجاد سایت موزه سنگ مزار می تواند در ساماندهی این تپه نقش مهم و ارزشمندی داشته باشد.

دیگر گروه های بازدیدکننده از جمله علماء محترم و اساتید دانشگاهی اعضای شورای فنی اداره ی کل، مدیر کل ثبت آثار، پژوهشگران میراث فرهنگی مازندران، گلستان و مسئولین شهرستانی و استانی بعد از انجام بخشی از کاوش های اضطراری تپه، بر این امر پافشاری کردند. از همه ی این عزیزان به خاطر رهنمودهای سارنده شان تشکر می شود.

در نهایت بعد از مدت ۴۵ روز فعالیت های میدانی، اکثر داده های فرهنگی تاریخی که در محل خاک به دست آمده و در معرض دید عموم قرار گرفتند. کشف این آثار بسیاری از افراد را به تعجب واداشت، زیرا هرگز فکر نمی کردند که در زیر این کوه خاک، آثاری با این ارزش وجود داشته باشد. همان افرادی که از روز اول خنجر به تخریب این اثر می زدند با بیرون آمدن این آثار از زیر خاک بعنوان مدافعان سرسخت حفاظت و صیانت از آثار تاریخی، مدعی شدند.

در طول مدت کاوش بیش از چهار هزار نفر از این تپه بازدید بعمل آوردند و سرانجام هیأت باستان شناسی موفق شد بخشی از قدیمی ترین گورستان تاریخی و بقایایی از یک بنای مذهبی (احتمالاً بقعه یا مسجد قدیمی) را کشف نمایند. که جهت دستیابی به اطلاعات دقیق تر می بایست منتظر ادامه کاوش های باستان شناسی این تپه باشیم.

قدردانی

آغاز و مراحل انجام و به پایان رساندن هر پروژه عملی نیازمند فراهم آمدن شرایط و اقبال مسئولین فرهنگی است. در اجرای فاز اول این پژوهش رهین منت خداوند لایزال و لطف و مواهب او بوده ایم.

از آقای دکتر سرلک رئیس محترم پژوهشکده باستان شناسی کشور، آقای رضا علیزاده، مدیرکل محترم میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری گیلان، آقای مهندس پورعلی، معاونت وقت اداره ی کل، آقای اخوان، معاون محترم میراث فرهنگی، آقای کشاورز فرماندار وقت لاهیجان، از سرکار خانم تنهایی کارشناس محترم برنامه و بودجه معاونت برنامه ریزی استانداری گیلان، و از حجت الاسلام و المسلمین صفی پور امام جمعه محترم شهر، آقای فلاح جای رئیس محترم وقت شورای اسلامی، آقایان مهدی شمس و کشاورز و سایر اعضای محترم شورای اسلامی شهر لاهیجان، آقای کهالی شهردار، آقایان صدرایی، جنابی و مهندس گنجی ای، معاونین محترم شهرداری لاهیجان، آقایان مهندس سجودی، مدیرعامل محترم شرکت طیف آذرین به خاطر تهیه ی گزارش زمین شناسی منطقه و همچنین تأمین بخشی از هزینه ی مالی چاپ کتاب، آقای پورحسن سرپرست محترم اداره میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری لاهیجان، همکاران (آقایان عاشوری، عبدالهی، خانعلی نژاد) و نیز از مهمان نوازی خوب مردم شهر لاهیجان که هیات باستان شناسی را با کوشش از پیرو شدند، سپاسگزاری می نماییم.

ولرجهانی

رئیس مرکز باستان شناسی ایران، کل
وسرپرست هیات باستان شناسی